

**“คณะกรรมการเมือง” หลังการปฏิวัติสยาม:
พลวัต พัฒนาการ และชะตากรรมของระบบไร้พรรค**

ภุรี พวงค์เจริญ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๒๕๖๐

หนังสือเล่มนี้เป็นผลงานวิชาการที่ได้รับเงินอุดหนุนจากกองทุนวิจัยของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๘

กวี พวงศ์เจริญ.

“คณะการเมือง” หลังการปฏิวัติสยาม:

พลวัต พัฒนาการ และชะตากรรมของระบบไร้พรรค.

๑. พรรคการเมือง--ไทย.
๒. ไทย--ประวัติศาสตร์--กรุงรัตนโกสินทร์--รัชกาลที่ ๗--รัฐประหาร, ๒๔๗๕.
๓. ไทย--การเมืองและการปกครอง--๒๔๗๕-๒๔๙๐.

JQ1749

ISBN 978-616-314-346-4

ลิขสิทธิ์ของกวี พวงศ์เจริญ
สงวนลิขสิทธิ์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน ๒๕๖๐
จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่าพระจันทร์: อาคารธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี ชั้น U1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทร. ๐-๒๒๒๓-๙๒๓๒

ศูนย์รังสิต: อาคารโดมบริหาร ชั้น ๓ ห้อง ๓๑๗ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๒๑

โทร. ๐-๒๕๖๔-๒๕๕๙-๖๐ โทรสาร ๐-๒๕๖๔-๒๕๖๐

<http://www.thammasatpress.tu.ac.th>, e-mail: unipress@tu.ac.th

---

จัดจำหน่ายโดยบริษัทซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด (มหาชน)

เลขที่ ๑๘๕๘/๘๗-๙๐ ถนนบางนา-ตราด แขวงบางนา

เขตบางนา กรุงเทพฯ ๑๐๒๖๐

โทร. ๐-๒๒๓๙-๘๐๐๐ โทรสาร ๐-๒๒๕๑-๕๙๙๙

<http://www.se-ed.com>

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แบบปกโดยเอกพันธ์ คุรุมนต์ตรี

ภาพปก: งานเลี้ยงแผ่นซีดีสาขาสมาคมคณะราษฎรประจำจังหวัดสิงห์บุรี

เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๗๕

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. ๑/๓๑๙.

ราคาเล่มละ ๒๘๐.- บาท

สารบัญ

คำนำ	(๗)
คำชี้แจงทั่วไป	(๑๐)

๑ บทนำ

การปฏิวัติสยาม: สิ่งเก่า สิ่งใหม่ และสิ่งที่ขาดหาย	๒
องค์ความรู้ว่าด้วยพรรคการเมืองหลังการปฏิวัติสยาม	๕
ทฤษฎีว่าด้วยลักษณะ “พิเศษ” ของสยาม (และระบบไร้พรรค)	๑๑
เค้าโครงของหนังสือ	๒๐

๒ สภาพแวดล้อมแรกเริ่ม

พัฒนาการก่อนสมัยรัฐธรรมนูญ	๒๘
การปฏิวัติและความตื่นตัว	๓๕
ทัศนะแรกเริ่มว่าด้วยคณะการเมือง	๔๐

๓ สมาคมคณะราษฎร

กำเนิดและพัฒนาการช่วงบุกเบิก	๖๒
โครงสร้างและการบริหารจัดการ	๖๙
การขยายตัว (กลางพายุที่ตั้งเค้า)	๗๘

(๖)

๔ สมาคมคณะชาติ

จากกลุ่มพลัง สู่คณะการเมือง	๑๐๔
องค์กรและความเคลื่อนไหวช่วงต้น	๑๑๓
กระแสตอบรับและสงครามสื่อ	๑๒๑

๕ อวสานคณะการเมือง

“ยังหาถึงเวลาสมควรที่จะมีคณะการเมืองเช่นเขาไม่”	๑๔๐
ฟางเส้นสุดท้ายและสงครามกลางเมือง	๑๕๐
สโมสรรคณะราษฎร	๑๖๒

๖ สู่การเริ่มต้นครั้งใหม่

สยามกับการเมืองแบบไร้คณะ	๑๘๐
ผู้แทนราษฎรกับความพยายามที่ไร้ผล	๑๘๘
ใต้เงารบอบพิบูล	๑๙๙
กำเนิดพรรคการเมือง (อย่างค่อยเป็นค่อยไป)	๒๑๐

๗ บทสรุป

จาก “คณะการเมือง” สู่ “พรรคการเมือง”	๒๓๖
จากประวัติศาสตร์ สู่กรอบทฤษฎี	๒๔๔
ข้อจำกัดและแง่มุมต่อยอด	๒๔๙

บรรณานุกรม ๒๕๕

ดัชนี ๒๖๙

คำนำ

หนังสือที่ท่านกำลังถืออยู่ในมือเป็นดอกผลของโครงการวิจัยภายใต้ชื่อเดียวกัน ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจาก กองทุนวิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๘ สำหรับบุคคลผู้สนใจ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์จะมีให้บริการ ณ ห้องสมุด ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้เผยแพร่ผลงานในรูปแบบบทความวิจัยผ่านทางวารสาร *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ ๓๘ (พ.ศ. ๒๕๖๐) ฉบับที่ ๓ ด้วย อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้น่าจะมีคุณภาพ และความครอบคลุมที่สุด เหตุเพราะผู้เขียนได้พยายามขัดเกลารายละเอียดจนค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมหลังปิดโครงการวิจัยอีกพอสมควร

ผู้เขียนหันมาสนใจคณะกรรมการเมืองยุคหลังการปฏิวัติสยาม เนื่องด้วยคำเชื้อเชิญของ อาจารย์เออิจิ มุราชิม่า (Eiji Murashima) พหูสูตที่ผู้เขียนเคารพรักเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ระหว่างคุยกันตามประสาที่ห้องบริการค้นคว้าของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ อาจารย์มุราชิม่าได้เปรยขึ้นแบบไม่มีปี่ไม่มีขลุ่ยว่า ถึงเวลาแล้วที่จะต้อง “ชำระ” ประวัติศาสตร์พรรคการเมืองไทยใหม่ ก่อนแนะนำให้ผู้เขียนอาสาเป็นคนจัดการ อย่างไรก็ตาม อาณาเขตองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ไทยของผู้เขียนนั้นจำกัดอยู่ที่ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๙๐ เป็นหลัก คำแนะนำของอาจารย์มุราชิม่าจึงเป็นเรื่องสุดกำลัง เพราะการชำระประวัติศาสตร์พรรคการเมืองไทยย่อมต้องครอบคลุมเหตุการณ์หลายทศวรรษ คือตั้งแต่สมัยคณะราษฎรเรื่อยมาจนถึงยุคแห่งขบวนการสี่สี แถมยังมีรายละเอียดขบถย่อยให้ทำความเข้าใจอีกนับไม่ถ้วน สุดท้าย ผู้เขียนเลยไม่ได้แสดงความสนใจ แต่ใครจะไปรู้ว่า ความคิดที่อาจารย์มุราชิม่าเอามาเสนอในวันนั้นจะค่อย ๆ งอกเงย จนผลิดอกออกใบกลายเป็นโครงการวิจัย กล่าวคือ กลางปี พ.ศ.

๒๕๕๗ ผู้เขียนหมดเวลาไปไม่น้อยกับการสืบค้นข้อมูลที่หोजดหมายเหตุแห่งชาติ โดยระหว่างการทำงาน ปรากฏว่า มีเอกสารเกี่ยวกับการรวมกลุ่มทางการเมือง ในยุคคณะราษฎรจำนวนมากที่ต้องผ่านตา ผู้เขียนจึงเริ่มปะติดปะต่อเรื่องราว ก่อนค้นพบว่า มีปริศนาในหัวหลายข้อที่ไม่สามารถหาคำตอบได้จากหนังสือ หรือ บทความความขึ้นไหน ซึ่งนี่เป็นสัญญาณบ่งชี้ถึงจุดบอดในวงวิชาการ เพราะฉะนั้น ความสนใจจึงก่อรูปไปพร้อมกับการเก็บข้อมูล จนถึงขั้นหนึ่ง ผู้เขียนก็ตัดสินใจ ศึกษาเรื่องพรรคการเมืองตามที่อาจารย์มูราซิม่าได้แนะนำ แต่จำเป็นต้องตีกรอบ ให้เหมาะสมกับศักยภาพ คือเลือกเฉพาะช่วงเวลาที่คณะราษฎรครองอำนาจ อันเป็นยุคสมัยที่ผู้เขียนมีพื้นความชำนาญ

ผู้เขียนตั้งใจว่า จะเขียนประวัติศาสตร์โดยพยายามสร้างคำอธิบายเชิง ทฤษฎีประกอบ คือไม่ได้แค่เล่าไปเรื่อยๆ ว่า ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ และ อย่างไร หากต้องการลงเสนอบทเรียนบางอย่างที่สามารถนำไปใช้วิเคราะห์ เหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นต่างสถานที่ และต่างกาลเวลาได้ด้วย นอกจากนี้ หลักอีก ประการที่ผู้เขียนยึดถือ คือการนิพนธ์ประวัติศาสตร์แบบไม่ใส่ใจว่า ใครจะเป็น “พระเอก” หรือใครจะเป็น “ผู้ร้าย” เนื่องจากในทัศนะของผู้เขียน เรื่องราว ทั้งหมดเป็นชุดข้อเท็จจริง ผู้เขียนไร้เจตนา และรังเกียจที่จะเขียนประวัติศาสตร์ เพื่อรับใช้เป้าหมายที่ไม่มีลักษณะเป็นวิชาการ โดยมองเพียงว่า ตนทำงานบน “หอคอยงาช้าง” ไปตามหลักวิชา และหลักฐานที่ชุดคู้รวบรวมได้

ตลอดการทำงาน ผู้เขียนต้องผจญปัญหาเป็นระยะ แต่ท้ายที่สุด ก็ปิด งานได้สำเร็จ โดยช่วงที่เข้มข้นที่สุดคือ ระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ อันเป็นเวลาผู้เขียนลงมือประมวลข้อมูล และแปลงความรู้ความ เข้าใจที่ตกผลึกอยู่ในหัวให้กลายเป็นลายลักษณ์อักษร โดยผู้เขียนได้ปรับมุมมอง ไปอย่างมากระหว่างการทำงาน แถมที่สำคัญคือ มีการขยายขอบเขตงานวิจัย จากเดิมที่ตั้งใจให้เหตุการณ์สละราชสมบัติเป็นจุดจบ ก็ขยายมาจนถึงหลังสิ้น สงครามแปซิฟิก เพราะผู้เขียนหวังศึกษาค้นคว้าให้ครอบคลุม คือพยายามผลิต

(๘)

งานที่พิจารณาทุกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคณะกรรมการเมืองภายหลังการปฏิวัติสยาม ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยที่ควรมีความยาวไม่เกิน ๖๐ หน้าเอสี่ จึงขยายเป็นกว่า ๑๕๐ หน้าเอสี่ หรือราว ๒ เท่าครึ่ง

สุดท้าย ผู้เขียนขอขอบพระคุณอาจารย์มูราซิมาที่ช่วยจุดประกายให้ผู้เขียนหันมาเริ่มทำวิจัยเรื่องนี้ อาจารย์ Tomas Larsson ที่แนะนำไม่ให้ละทิ้งมุมมองเชิงทฤษฎี อาจารย์นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ที่ให้โอกาสปรึกษาหารือ “คุณปุ่น” และ “ป้าอ” ณ หอสมุดปรีดี ที่คอยยินดีบริการหนังสือเก่า ศูนย์วิจัยติเรก ชัยนาม แห่งคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มอบทุนสนับสนุนบรรดาเจ้าหน้าที่ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ และงานอนุรักษ์เอกสารคณะรัฐมนตรี ที่อำนวยความสะดวกยามสืบค้นข้อมูล ตลอดจนสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเฉพาะคุณจิราพร ตรีพิชพันธ์ ที่เห็นคุณค่าและช่วยดูแลการจัดพิมพ์

ภุริ พวงศ์เจริญ

พฤศจิกายน ๒๕๖๐

คำชี้แจงทั่วไป

ทุกครั้งที่มีการยกข้อความมาอ้างอิง (Quotation) ผู้เขียนจะพยายามรักษาการสะกดคำตามที่ปรากฏในเอกสารต้นฉบับ อย่างไรก็ตาม เพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับการอ่าน ผู้เขียนได้ปรับบางถ้อยความให้มีรูปแบบการสะกดคำสอดคล้องกับมาตรฐานที่ยึดถือกันในปัจจุบัน

ครั้งแรกที่กล่าวถึงบุคคลใด ผู้เขียนจะระบุนามเต็ม พร้อมยศนำหน้า (ถ้ามี) หลังจากนั้น จึงใช้เฉพาะชื่อตัว หรือชื่อย่อในกรณีที่มีบรรดาศักดิ์ โดยไม่เขียนยศนำหน้า หรือชื่อสกุลประกอบอีก ยกตัวอย่าง สำหรับหนแรก ผู้เขียนจะใช้นามเต็มว่า “นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา” ต่อจากนั้น จึงเรียก “พระยาพหลฯ” แทน อย่างไรก็ตาม ในกรณีของบุคคลที่ถูกพูดถึงมากกว่า ๑ ครั้ง ทั่วไปไม่ย่อ ผู้เขียนอาจใช้นามเต็มโดยตลอด เพื่อไม่ให้เกิดความยากลำบากแก่ผู้อ่าน อนึ่ง สำหรับชื่อบุคคลชาวต่างชาติ ผู้เขียนจะสะกดเป็นภาษาอังกฤษ ยกเว้นกรณีที่เจ้าตัวเคยสะกดชื่อตนเองไว้ในภาษาไทย

สำหรับเรื่องวันเดือนปี ผู้เขียนต้องอธิบายตั้งแต่ต้นว่า การนับเวลาก่อนปี พ.ศ. ๒๔๘๔ จะเป็นไปตามระบบปฏิทินแบบเก่า คือ ยึดวันที่ ๑ เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ โดยหลังจากปี พ.ศ. ๒๔๘๔ จึงค่อยเปลี่ยนมายึดวันที่ ๑ มกราคม ตามแบบสากลแทน ทั้งหมดนี้เป็นไปตามระบบปฏิทินที่ใช้ในอดีต

สุดท้าย เพื่อให้เป็นแบบแผนเดียวกันทั้งเล่ม ผู้เขียนจะเรียกชื่อประเทศไทยว่า “สยาม” เสมอ เนื่องจากระยะที่ศึกษาค้นคว้าส่วนใหญ่ นั้นครอบคลุมช่วงเวลา ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งเป็นยุคที่ประเทศไทยยังใช้ชื่อเก่า

๓

สมาคมคณะราษฎร

อีกทั้งจัดขึ้น ณ สถานที่ซึ่งมากด้วยคนหนุ่มสาวที่รู้สึกยึดอัดกับ
ชนชั้นนำเดิม จนกลายเป็นฐานกำลังของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม^๑
สงวนอธิบายเป้าหมายแห่งการปฏิวัติ และรูปแบบการปกครอง
ในอนาคต ก่อนเผยว่า คณะราษฎรยินดีรับสมาชิก โดยจะจัดให้
มีจุดสมัครเป็นสาขาตามโรงเรียน และสำนักงานทนายความบาง
แห่ง นอกจากนี้ สงวนยังชี้แจงด้วยว่า คณะราษฎรจะนำรายชื่อ
ผู้สมัครมาแบ่งสรรหน้าที่เป็น ๓ จำพวก คือ

(๑) กองอาสาสมัคร “ทำหน้าที่ในการรบช่วยเหลือ
ทหาร เช่นเดียวกับเสือป่า”

(๒) กองพลเรือน “ช่วยเหลือกิจการฝ่ายธุรการของ
คณะราษฎร”

(๓) กองนักสืบ “คอยสอดส่องเหตุการณ์ต่างๆ ให้
กิจการของคณะราษฎรดำเนินไปด้วยดีโดยสะดวก”

หลังสิ้นสุดการแถลงไข สงวนได้ชวนผู้สนใจมาลง
นามร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎร ก่อนเดินทางไปแสดงปาฐกถา
ทำนองเดียวกันต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และศิริราช

พยายามตามล่าดับ^๒ อย่างไรก็ตามก็ตี อีกไม่กี่วันถัดมา ทุกอย่างก็กระจ่างชัดว่า การประกาศรับสมัครสมาชิกนั้นเป็นเพียงความเคลื่อนไหวขั้นแรกที่จะพัฒนาไปสู่การจัดตั้งองค์กรถาวรไว้สำหรับคอยระดมมวลชนโดยเฉพาะภายใต้ชื่อ “สมาคมคณะราษฎร” ช่วงหัวค่ำของวันที่ ๒๙ มิถุนายน ทางรถไฟชี้แจงประชาชนผ่านทางวิทยุว่า เมื่อประเทศมีรัฐสภาแล้ว คณะราษฎรย่อมหมดความจำเป็นและพึงถูกแทนที่ด้วยสมาคมคณะราษฎร โดยสมาคมใหม่นี้จะเปิดรับสมาชิกในวันรุ่งขึ้นตั้งแต่วเวลา ๑๓.๐๐ เป็นต้นไป ณ พระราชอุทยานสราญรมย์ อันเป็นสวนขนาดใหญ่พร้อมอาคารปลูกสร้างบนถนนเจริญกรุงที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเพิ่งพระราชทานแก่ผู้ก่อการ เพื่อใช้เป็นสำนักงานของสมาคมคณะราษฎร^๓ สุดท้าย เมื่อถึงวันเวลาที่กำหนด ทางสมาคมก็เริ่มแจกใบสมัครสมาชิกท่ามกลางฝูงชนที่แห่มาติดต่อขอรับอย่างล้นหลาม ดังนั้น ย่อมเท่ากับว่า แคสัปดาห์เดียวหลังการปฏิวัติ คณะการเมืองแห่งแรกของสยามก็ได้ถือกำเนิด และเปิดทำการแล้ว

ถ้าลองสืบหาผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เอกสารชั้นต้นจำนวนมากบ่งชี้ว่า สมาคมคณะราษฎรคือโครงการของพวกผู้ก่อการสายพลเรือนอย่างแท้จริง ตลอดช่วง ๒-๓ เดือนแรก หลวงประดิษฐ์^๔ ได้รับบทเป็นศูนย์กลางที่คอยบริหารจัดการทั้งองค์กรในภาพรวม โดยนอกจากสงวนที่ทำหน้าที่เดินสายประชาสัมพันธ์แล้ว ยังมีคนอื่น ๆ อีกที่เข้ามาช่วยกันขับเคลื่อนสมาคม เช่น ทวี บุญยกตุ หม่อมหลวงอุดม สนิทวงศ์ หลวงสุนทรเทพหัสติน วิลาศ โอสถานนท์ หม่อมหลวงกรี เดชาติวงศ์ ประเสริฐ ศรีจรรยา ใต้ ปาณิกบุตร เป็นต้น^๕ บุคคลที่ปรากฏนามล้วนใกล้ชิดกับหลวงประดิษฐ์ และเกือบทั้งหมดยังเป็นสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือน^๖ ส่วนในด้านเจตนากรรม การเปิดรับสมาชิกที่ฉับไว เป็นพิเศษชวนให้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า แนวคิดเรื่องสมาคมคณะราษฎรคงได้วนเวียนอยู่ในหมู่ผู้ก่อการมาสักพักแล้วก่อนหน้าวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ หลวงประดิษฐ์ บันทึกไว้หลายทศวรรษหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า

เรามองคณะราษฎรในฐานะ “พรรคการเมือง” และนิยามผู้ก่อการเป็นตั้ง “กองหน้า (Vanguard)” ที่เดินนำประชาชนไปสู่สยามใหม่^๖ ขณะเดียวกัน นับแต่สมัยเด็ก ๆ หลวงประดิษฐิชัย ยังเทความสนใจให้แก่การปฏิวัติซินไฮ่ (Xinhai Revolution) อันเป็นเหตุการณ์ที่ขบวนการเคลื่อนไหวของ ซุน ยัตเซ็น (Sun Yat-sen) ระดมชาวจีนโค่นล้มราชวงศ์ชิง และสถาปนาสาธารณรัฐได้ สำเร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ก่อนเปลี่ยนรูปเป็นคณะกรรมการเมืองตามกฎหมาย^๗ ในแง่นี้ เป้าหมายจึงน่าจะอยู่ที่การทำให้สมคมคณะราษฎรเป็นองค์กรที่ช่วยสร้างฐานมวลชนสำหรับค้ำจุนระบอบใหม่ โดยเฉพาะผ่านช่องทางการเลือกตั้ง เหมือนกับที่หลวงประดิษฐิชัย เคยแถลงอย่างแน่วแน่เพื่อโต้แย้งข้อกังขาในสภาผู้แทนราษฎร เกี่ยวกับโอกาสที่อาจมีผู้สนใจรับเลือกตั้งไม่ครบทุกเขตว่า “เรื่องนี้ได้คิดแล้วว่าผู้สมัครต้องมี กอปรทั้งมีสมคมคณะราษฎร เมื่อไม่มีใครสมัคร สมคมคณะราษฎรจะจัดให้มีผู้สมัครจงได้”^๘ ท้ายที่สุด ขณะที่ผู้ก่อการสายทหารกำลัง่วนอยู่แต่กับการควบคุมกองทัพ หลวงประดิษฐิชัย พร้อมด้วยผู้ก่อการสายพลเรือนต่างเอาจริงเอาจังกับสมคมคณะราษฎร หลังรับสมัครสมาชิกมาครบ ๔ วัน ก็มีการประกาศว่า สมคมคณะราษฎรจะริบเปิดสาขาขึ้นทั่วประเทศ^๙ และพอถึงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ หลวงประดิษฐิชัย ได้ยืนยันต่อที่ประชุมคณะกรรมการราษฎรว่า “เรื่องสมคมคณะราษฎรนั้นเราจำเป็นต้องตั้งให้มีขึ้น” ส่วนวิธีดำเนินการมีระหว่างการจัดตั้งผ่านการจดทะเบียนกับการจัดตั้งผ่านการตราพระราชบัญญัติ สำหรับตัวหลวงประดิษฐิชัย เขาต้องการให้ใช้วิธีที่ ๒ เพราะรัชกาลที่ ๗ ทรงได้รับรองสมาคมด้วยพระองค์เอง และมีตัวอย่างแบบเดียวกันในต่างประเทศ แต่ถึงอย่างไร พระยามโนฯ กลับไม่เห็นด้วย เนื่องจาก “ต่อไปสมาคมเช่นนี้อาจมีเกิดขึ้นอีก และเชื่อว่าอาจเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก สมาคมเหล่านี้จะต้องเป็นสมาคมจดทะเบียน ถ้าสมคมคณะราษฎรเป็นสมาคมโดยพระราชบัญญัติสมาคมเดียวดูออกจะเป็นพิเศษอยู่” ผลคือ ที่ประชุมไม่สามารถลงมติ และจำต้องพักเรื่องไว้^{๑๐} ซึ่งระหว่างการประชุมในวันถัดมา ประเด็นสมาคม

คณะราษฎรก็ถูกนำกลับมาหาหรืออีก ก่อนได้ข้อยุติว่า ให้ทางสมาคมรับใบสมัครสมาชิกตามเดิมไปพลาง แล้วเร่งทำข้อบังคับของตนขึ้น เพื่อจะได้มีคณะกรรมการบริหารงานเป็นหลักเป็นฐาน^{๑๑}

เมื่อหันมาพิจารณากระแสตอบรับ เราไม่อาจปฏิเสธว่า ตลอดสัปดาห์แรก ผู้คนมากมายรู้สึกตื่นเต้นกับสมาคมคณะราษฎร และแห่กันมาสมัครสมาชิก จนพื้นที่ของพระราชอุทยานสราญรมย์ไม่ค่อยพอรองรับ^{๑๒} ตามที่หลวงประดิษฐฯ บอกเพื่อนร่วมงานคือ คนที่ยื่นใบสมัครสมาชิกล้วนเป็น “ผู้ที่กระหายและเร่ร่อน”^{๑๓} แต่ถึงกระนั้น มูลเหตุจูงใจกลับไม่จำเป็นเสมอไปว่าจะต้องเกิดจากศรัทธาที่มีต่อการปฏิวัติ หลังแจกใบสมัครได้แคว้นเดียว รัฐบาลก็ออก “แถลงการณ์เรื่องสมาคมคณะราษฎร” ในวันที่ ๑ กรกฎาคม โดยมีเนื้อหาชี้แจงว่า ทางสมาคมต้องการสมาชิกที่ “ยอมเสียสละด้วยประการทั้งปวง เพื่อช่วยชาติสนับสนุนคณะราษฎร ... [และ] มิได้หวังผลอย่างใด นอกจากคุณความดี” ส่วนผู้สมัครที่ “หวังเข้ารับราชการในฐานะเป็นข้าราชการพลเรือน” ก็ต้องตระหนักว่า ระบอบใหม่เพิ่งถือกำเนิดไม่กี่วัน รัฐบาลยังมีภารกิจเฉพาะหน้า และจะรีบแก้ปัญหาว่างงานทันทีที่สถานการณ์เริ่มเข้าที่เข้าทาง^{๑๔} ต่อมาวันเดียวกัน นายร้อยเอก หลวงรณสิทธิพิชัย ผู้ก่อการสายทหารบก ยังแถลงทางวิทยุตอนเย็นว่า มีคนว่างงานเข้าร่วมสมาคมคณะราษฎร เพราะอยากเป็นข้าราชการเงินเดือนสูง ซึ่งคนเหล่านี้ควรเข้าใจข้อจำกัดของรัฐบาล และให้เวลาสักกระยะ^{๑๕} อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจผิดยังคงแพร่หลายอยู่เช่นเดิม จนรัฐบาลจำเป็นต้องออกแถลงการณ์เพิ่มเติมถึง ๓ ฉบับระหว่างวันที่ ๔-๑๐ กรกฎาคม เพื่อย้ำว่าสมาชิกของสมาคมคณะราษฎรจะไม่ได้อะไรตอบแทน นอกจาก “คุณความดี” ส่วนการช่วยคนว่างงานนั้นจะตามมาภายหลัง^{๑๖} ถึงที่สุดแล้ว สมาคมคณะราษฎรจึงได้สมาชิกกลุ่มใหญ่ที่เข้าร่วมเพื่อหาประโยชน์ทางอาชีพ ดังที่แถลงการณ์ฉบับหนึ่งเล่าไว้อย่างตรงไปตรงมาว่า

เท่าที่ได้สังเกตเห็นท่านผู้ที่ได้ยื่นใบสมัครยังมีการเข้าใจผิดในวัตถุประสงค์ และวิธีการของสมาคมอยู่เป็นจำนวนมากในข้อที่ว่าสมาคมคณะราษฎรจะพยายามหางานให้ราษฎรทำ (คือหลักของคณะราษฎรข้อ ๓) ฉะนั้น ผู้ที่มาสมัครจะเป็นสมาชิกโดยมากหวังว่าสมาคมจะหางานให้ทำ บางคนถึงกับถามไปว่าจะให้ทำงานอะไร เมื่อใด และจะให้เงินเดือนเท่าใด ซึ่งเป็นการเข้าใจผิดโดยแท้^{๑๗}

ความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้นส่งผลให้บางคนหันมาสนับสนุนการยุบสมาคมคณะราษฎร ข้อเสนอทำนองนี้มีต้นตอตั้งแต่ระดับผู้ส่งจดหมายนิรนามถึงรัฐบาลอย่าง “เพื่อนนักเรียนนอกเก่า” ที่ปักใจเชื่อว่า “คนที่ [สมัคร] ต้องการงานทำ เพราะกลัวปืน ไม่ได้เข้าด้วยใจจริงเพื่อหวัง [สะดวก] ในการค้าขาย”^{๑๘} ไปจนถึงผู้ร่วมก่อตั้งคณะราษฎรอย่าง ประยูร ภมรมนตรี ในการประชุมคณะกรรมการราษฎรเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ประยูรแนะนำให้เลิกสมาคมคณะราษฎรเสีย “เพราะผู้ [สมัคร] โดยมาก [สมัคร] เพราะหวังประโยชน์” แต่เขาถูกพระยาพหลฯ กับหลวงประดิษฐฯ ค้านด้วยเหตุผลว่า “ทำมาแล้ว ไม่ควรเลิกกลางคัน”^{๑๙}

นอกจากประชาชนสามัญแล้ว สมาคมคณะราษฎรยังได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากเหล่าข้าราชการทั่วประเทศ กล่าวคือ บ้างร่วมเป็นสมาชิกเอง และบ้างเป็นคนกลางคอยช่วยกระจายใบสมัคร ยกตัวอย่าง เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ผู้ว่าราชการจังหวัดเลยได้ส่งโทรเลขถึงทางสมาคม เพื่ออาสารับเป็นธุระดูแลชาวบ้านในท้องที่ของตนที่สนใจเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎร พอวันถัดมา หลวงประดิษฐฯ จึงมอบใบสมัคร พร้อมแถลงการณ์ไปให้เขาช่วยดำเนินการต่อ^{๒๐} ขณะเดียวกัน รัฐบาลเองยังเปิดโอกาสให้ข้าราชการได้เข้าร่วมสมาคมคณะราษฎรอย่างเต็มที่ กระทรวงกลาโหมออกประกาศเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ว่า ทหารทุกนายสามารถสมัครสมาคมดังกล่าว โดยไม่ต้องแจ้งผู้บังคับบัญชา

แต่อย่างไรก็ตาม^{๒๑} ส่วนฝั่งข้าราชการพลเรือนก็รับสิทธิไม่ต่างกัน กระทรวงมหาดไทยไม่เพียงอนุญาตให้บุคคลากรในสังกัดเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎร แต่ยังถึงขั้นชมเชยว่า ข้าราชการที่ถือสมาชิกภาพคือผู้ช่วยรัฐบาลเกื้อกูลหลัก ๖ ประการ^{๒๒} เพราะฉะนั้น ย่อมเป็นที่คาดเดาได้เมื่อปรากฏข้าราชการจำนวนมากในสมาคมคณะราษฎร อย่างเฉพาะแค่กรมตำรวจภูธรก็มีผู้เป็นสมาชิกกว่า ๒,๐๐๐ คนหรือข้าราชการแทบทั้งหมดของหน่วยงาน โดยที่น่าสนใจคือ อธิบดีกรมตำรวจได้กำกับการส่งมอบใบสมัครด้วยตนเอง^{๒๓} แต่ถึงอย่างไร เมื่อพิจารณาแรงจูงใจมีความเป็นไปได้ที่ข้าราชการพากันสมัครเข้าสมาคมคณะราษฎรด้วยเหตุผลทำนองกรณีคนว่างงาน กล่าวคือ ข้าราชการอาจต้องการใช้สมาคมเป็นช่องทางแสดงความภักดีต่อระบอบใหม่ เพื่อความมั่นคงในอาชีพ^{๒๔} จึงไม่น่าแปลกที่จะมีคนส่งจดหมายมาเตือนรัฐบาลกลางเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ว่า “ผู้ที่เปนข้าราชการมีความหวาดกลัวจะออกจากตำแหน่งงานการเปนเจ้าเรือนอยู่แล้วและกิมองเห็นอยู่ทางเดียวที่คิดว่าจะเปนที่พึงได้ คือเข้า [สมัคร] เปนสมาชิกของคณะราษฎรเสีย” เนื่องด้วย

เวลานี้ข้าราชการตามหัวเมืองชั้นนอก เท่าที่ข้าพเจ้าได้รับข่าวมา ต่างกระตือรือร้นที่จะเปนสมาชิก [สมาคมคณะราษฎร] พวกเหล่านั้นเกิดศรัทธาแรงกล้าขึ้นด้วยเหตุอันใด ข้าราชการหัวเมืองชั้นนอกกับราษฎรท้องถิ่นนั้น มีน้อยหนักหนาที่ราษฎรจะเคารพบูชาด้วยน้ำใสใจจริง ... เพราะราษฎรส่วนมากเห็นใจเห็นการกระทำของพวกข้าราชการเสียถึถ้วนแล้ว ... ข้าราชการหัวเมืองมักได้ทำกรรมไว้แก่ราษฎรมากแห่ง เดียวนี้พากันเห็นแล้วว่าภัยราษฎรจะมาถึงตัว ก็รีบจัดการป้องกันตัวเสียก่อน โดยรีบเปนสมาชิกของคณะราษฎรเสีย จะได้เปนการกลบความร้ายของตนลงได้^{๒๕}

แม้มีคนมากมายที่หวังประโยชน์ส่วนตน แต่สมาคมคณะราษฎรก็
ยังได้สมาชิกที่ตื่นตัวกับการเมือง และเชื่อมั่นในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ยกตัวอย่าง บุญช่วย สมพงษ์ และ เอื้อ บุษปะเกศ ต่างลงชื่อเป็นสมาชิกสมาคม
คณะราษฎรที่โรงเรียนกฎหมายเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เหตุเพราะ
“รู้สึกนิยมในลัทธิแห่งคณะราษฎรนี้” และต่อมา ทั้งสองยังอุทิศสำหรับช่วยกันทำ
หนังสือเสนอมาตรการมากมายสำหรับพิทักษ์ระบอบใหม่^{๒๖} หรือเจิม ปรีชารัรักษ์
ได้รวบรวมรายชื่อมิตรสหายที่สนใจเข้าร่วมสมาคมมายื่นต่อทางการ ก่อนเรียกร้อง
ผู้ก่อการให้ระวัง “คณะรักเจ้า” ที่จ้องล้มระบอบใหม่ โดยเจิมยังอธิบายว่า ที่เขา
อยากเป็นสมาชิกของสมาคมคณะราษฎรก็เพราะ “วัตถุประสงค์ของคณะตรงกับ
ความตั้งใจจริงของข้าพเจ้าที่คิดไว้แต่กาลก่อน”^{๒๗} อนึ่ง ในบรรดาผู้สมัครสมาชิก
ยังปรากฏว่ามีสตรีอยู่ด้วย ตั้งแต่วันที่เริ่มต้นแจกใบสมัคร ละม่อม วงศ์ทองเหลือ
ครูโรงเรียนเบญจมราชาลัย ได้ทำเรื่องขอเข้าร่วมสมาคม โดยเธอนับเป็นผู้หญิง
คนแรกที่ดำเนินการดังกล่าว^{๒๘} หลังจากนั้นอีกราวสัปดาห์ ก็มีสตรีอย่างน้อย
๖ คนมาสมัครสมาชิกบ้าง พวกเธอมีอายุในช่วง ๑๖-๓๓ ปี และที่น่าสังเกตคือ
ส่วนใหญ่ทำงานที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สมาชิกกลุ่มนี้เป็นหญิงสาวสมัยใหม่
ที่ประกอบอาชีพนอกบ้าน แถมดูมีมุมมองก้าวหน้าทางการเมือง^{๒๙} อย่าง ล้วน
แก้วผลึก ได้ส่งจดหมายถึงพระยาพหลฯ ขอให้รับตนเป็นสมาชิก เนื่องจากเธอ
ศรัทธา และพร้อมเสียสละเพื่อการปฏิวัติแบบไม่หวังรางวัล^{๓๐}

โครงสร้างและการบริหารจัดการ

หลังรัฐบาลลงมติเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ให้จัดทำข้อ
บังคับสำหรับสมาคมคณะราษฎร หลวงประดิษฐไพฑูริย์ ได้กลับไปเดินเรื่องต่อ ก่อน
เสนอร่างข้อบังคับเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการราษฎรในวันที่ ๗ สิงหาคม เพื่อ
ขอความเห็นชอบ แต่พระยามโนฯ ต้องการเวลาศึกษาร่าง และให้ตัดสินใจเรื่อง

๓๐ “คณะกรรมการเมือง” หลังการปฏิวัติสยาม

นี้กันภายหลัง ซึ่งผู้ร่วมประชุมต่างเห็นควร^{๓๑} อย่างไรก็ตาม จากบันทึกของทางรัฐบาล ไม่ปรากฏว่า มีการพูดคุยเรื่องดังกล่าวในที่ประชุมคณะกรรมการราษฎรอีก^{๓๒} จนกระทั่งวันที่ ๒๔ สิงหาคม พระยานิติศาสตรีย ก็ยื่นเรื่องขอจดทะเบียนสมาคมคณะกรรมการราษฎรกับกระทรวงมหาดไทย และได้รับอนุมัติแทบจะทันที ตั้งแต่วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา สมาคมคณะกรรมการราษฎรจึงเริ่มมีสถานะนิติบุคคลตามกฎหมาย หลังดำรงอยู่แบบไม่เป็นทางการมาเกือบ ๒ เดือน และมีสมาชิกเข้าร่วมแล้วนับหมื่นคน^{๓๓} ทั้งนี้ กระบวนการที่เกิดขึ้นสะท้อนสภาพอันน่าสนใจไม่น้อย เนื่องจากการดำเนินการตั้งสมาคมระยะแรกมักผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการราษฎรประจําโครงการรัฐ แต่เมื่อถึงขั้นตอนสุดท้าย การดำเนินการกลับเป็นไปในลักษณะของภาคเอกชน คือให้บุคคลมาขอจดทะเบียนไม่ต่างจากสมาคมสามัญทั่วไป ซึ่งก็คงสอดคล้องกับความตั้งใจของผู้นำรัฐบาลอย่างพระยามโนฯ ที่ไม่ต้องการเห็นสมาคมคณะกรรมการมีสถานะพิเศษ แทนที่จะตั้งสมาคมด้วยพระราชบัญญัติตามข้อเสนอของหลวงประดิษฐฯ กระบวนการจึงมาลงเอยกับการจดทะเบียนผ่านชั้นตอนปกติแทน

ตามข้อบังคับที่ยื่นต่อกระทรวงมหาดไทย สมาคมคณะกรรมการนั้น มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ สนับสนุน “ธรรมเนียมการปกครองแผ่นดินตามแบบกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย” นำหลัก ๖ ประการมายกระดับความก้าวหน้าของบ้านเมือง และความผาสุกของประชาชน ตลอดจนปลูกฝังความสามัคคี และความรักชาติระหว่างชาวไทยด้วยกัน นอกเหนือจากผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งได้เป็นสมาชิกโดยอัตโนมัติแล้ว ชาวสยามทุกคนที่มีสิทธิเลือกตั้งผู้แทนราษฎรล้วนสามารถสมัครเข้าร่วมสมาคม^{๓๔} ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าจะต้องมีสมาชิก ๒ นายให้คำรับรอง สำหรับเรื่องการบริหารจัดการ ทางสมาคมมี “สภากรรมการ” เป็นหน่วยงานสูงสุดในเชิงนโยบาย คือคอยกำกับดูแลสาขาสมาคมทั้งหมด และถืออำนาจแก้ไขระเบียบข้อบังคับ นอกจากนี้ สภากรรมการยังจะแต่งตั้ง “กรรมการอำนวยการ” ขึ้นมา ๑๕ คน เพื่อรับผิดชอบการดำเนินงานของ

สมาคมในรายละเอียด โดยหลังจากการแต่งตั้ง กรรมการอำนวยการต้องเลือกสรรกันเองเป็นนายก อุปนายก เลขานุการ เกรียงไกร ปฏิคม บรรณารักษ์ และ นายทะเบียน ตำแหน่งละคนด้วย ทั้งนี้ องค์ประกอบของสภากรรมการจะแปรเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา เนื่องจากข้อบังคับของสมาคมได้กำหนดให้แบ่งสภากรรมการออกเป็น ๒ สมัย คือ สมัยที่ ๑ ผู้ก่อการทุกคนจะนั่งอยู่ในสภากรรมการ และเลือกสมาชิกสมาคมคนอื่นเข้ามาร่วมในจำนวนที่เท่ากัน ต่อมาเมื่อผ่านไป ๓ ปี สภากรรมการจึงค่อยเข้าสู่สมัยที่ ๒ สมาชิกของสาขาสมาคมประจำจังหวัดต่างๆ จะเลือกตัวแทนขึ้นเป็นกรรมการประเภทที่ ๑ ส่วนบุคคลที่เคยเป็นกรรมการในสมัยก่อนหน้าก็จะกลายเป็นกรรมการประเภทที่ ๒ ไป โดยถ้ากรรมการ ๒ กลุ่มมีจำนวนไม่เท่ากัน กรรมการประเภทที่ ๒ ต้องตกลงในหมู่พวกตนว่า จะให้ใครคงเป็นกรรมการสืบไป หรือจะดึงใครมาเพิ่มเติม เพื่อให้กรรมการแต่ละประเภทมีสัดส่วนครึ่งต่อครึ่ง^{๓๕} หลังพิจารณารายละเอียดของข้อบังคับ เราคงเห็นว่า มีการปรับกระบวนการรับสมัครสมาชิกใหม่ให้ยุ่งยากขึ้นผ่านเงื่อนไขเรื่องค่าธรรมเนียม บทบัญญัติเช่นนี้น่าจะเป็นมาตรการรับมือกับปัญหาช่วงต้นที่มีคนแห่มาสมัครสมาชิกเพียงเพื่อหางานทำ ขณะเดียวกันองค์ประกอบของสภากรรมการตลอดทั้ง ๒ สมัยยังเป็นไปตามแนวคิดที่ยกให้ผู้ก่อการเป็น “กองหน้า” ที่ต้องคอยช่วยชี้นำประชาชน กล่าวคือ สภากรรมการจะประกอบไปด้วยผู้ก่อการ หรือคนในสังกัดผู้ก่อการอย่างน้อยก็หนึ่งเสมอ ซึ่งเป็นเงื่อนไขเดียวกับในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่ให้สมาชิกครึ่งหนึ่งของสภาผู้แทนราษฎรมาจากการแต่งตั้ง เพื่อทำหน้าที่เป็น “พี่เลี้ยง” ให้ผู้แทนราษฎรประเภทเลือกตั้ง จนกว่าจะครบ ๑๐ ปี หรือเมื่อราษฎรเกินครึ่งสอบผ่านชั้นประถมศึกษา^{๓๖} ในแง่นี้ โครงสร้างของสมาคมคณะราษฎรจึงเป็นภาพตัวแทนระดับย่อย (Microcosm) ที่เผยให้เห็นวิสัยทัศน์ซึ่งชนชั้นนำใหม่ โดยเฉพาะหลวงประดิษฐ์ฯ มีต่อสยามหลังการปฏิวัติ

๓๒ “คณะกรรมการเมือง” หลังการปฏิวัติสยาม

กรรมการอำนวยการชุดแรกของสมามคมคณะราษฎรมีจำนวน ๑๕ คน ดังที่ข้อบังคับกำหนด แน่นนอนว่า ตำแหน่งนายกตงเป็นของพระยานิติศาสตร์ฯ อธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญาในวัย ๔๔ ปี แม้มิได้ร่วมลงมือก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วย เขากลับถูกแต่งตั้งเข้าไปในสภาผู้แทนราษฎร ก่อนได้รับเลือกเป็นสมาชิกของอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร หากดู ประวัติการทำงาน เราจะเห็นว่า พระยานิติศาสตร์ฯ คลุกคลีอยู่แต่สายวิชาชีพ ตุลาการ ซึ่งก็คงเป็นสาเหตุที่ช่วยให้เขามีโอกาสทำความรู้จักกับผู้ก่อการสาย พลเรือนหลายคน โดยเฉพาะที่โรงเรียนกฎหมาย^{๓๗} จึงเข้าใจได้เมื่อเขาต้อง มาบริหารสมามคมคณะราษฎร ขณะเดียวกัน การที่พระยานิติศาสตร์ฯ มิได้เป็นผู้ก่อการ แถมมีอาวุโสในระดับหนึ่งก็อาจช่วยปรับปรุงภาพลักษณ์ของสมามคมให้ ดูเป็นองค์กรที่เปิดกว้าง และมีอิสระ ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือระดมมวลชนที่ขึ้น ตรงต่อผู้ก่อการแบบเบ็ดเสร็จ ถัดมา คนที่รองจากพระยานิติศาสตร์ฯ คือ ประยูร ภมรมนตรี ผู้รับตำแหน่งอุปนายก ประยูรเป็นบุคคลสำคัญในหมู่ผู้ก่อการนับแต่ แรก เพราะนอกจากเป็นต้นคิดล้มระบอบเก่าร่วมกับหลวงประดิษฐฯ แล้ว เขา ยังสามารถทาบตามแกนนำจำนวนไม่น้อยให้มาเข้าร่วมขบวนการ แต่ถึงอย่างไร สิ่งที่คุณชอบกลคือ ดังที่ได้กล่าวไปบ้างแล้ว ประยูรเพิ่งเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการราษฎรกลางเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ให้ล้มสมามคมคณะราษฎร เนื่องจากได้แต่สมาชิกที่ต้องการหางาน และมีแนวโน้มจะก่อความริ้วฉานใน สังคม^{๓๘} ดังนั้น การที่ประยูรได้รั้งตำแหน่งอุปนายกจึงเป็นเรื่องค่อนข้างประหลาด นอกจากนี้ กรรมการอีก ๒ คนที่จำต้องกล่าวถึงโดยเฉพาะคงหนีไม่พ้น สงวน ตุลารักษ์ กับ วณิช ปานะนนท์ ซึ่งรับหน้าที่เหรียญฎีก และเลขาธิการตามลำดับ ทั้งคู่ต่างเป็นผู้ก่อการสายพลเรือนที่กำลังมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง^{๓๙} สงวนเล่า เรียนวิชากฎหมายจากพี่ชายต่างมารดาของหลวงประดิษฐฯ^{๔๐} ก่อนจะกลายเป็นคนใกล้ชิด ถึงขั้นมีผู้ให้ฉายาเขาว่า “พระโมคคลา” ของหลวงประดิษฐฯ^{๔๑} ขณะที่วณิชเป็นน้องเขยของ นายนาวาโท หลวงสินธุสงครามชัย หัวหน้าผู้ก่อการ

สายทหารเรือ^{๔๒} เขาจะเก็บเกี่ยวสายสัมพันธ์ทางการเมืองไปเรื่อยๆ จนสุดท้ายได้เป็นพันธมิตรวงในของ นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม หรือที่เรารู้จักดีในชื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม^{๔๓}

ส่วนกรรมการอำนวยการสมาคมคณะราษฎรที่เหลืออีก ๑๑ คนนั้นประกอบด้วย ประหยัด ศรีจรูญ (นายทะเบียณ) สุรินทร์ ชีโนทัย (บรรณารักษ์) นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ (ปฏิคม) นายร้อยเอก หลวงอดุลเดชจรัส ร้อยตำรวจเอก หลวงอภิบาลเขตต์นคร นายร้อยเอก หลวงเชวงศักดิ์สงคราม นายร้อยเอก หลวงรณสิทธิพิชัย นายเรือเอก หลวงนาวาวิจิตร นายร้อยเอก หลวงชาญสงคราม นายเรือเอก ชลิต กุลกำมัชร และ นายเรือโท วัน รุยาพร^{๔๔} จากรายชื่อ จะเห็นได้ว่า มีเพียงประหยัดกับหลวงอภิบาลฯ ที่ไม่ใช่ผู้ก่อการ ซึ่งในกรณีของประหยัดควรขยายความไว้ด้วยว่า เขามาจากตระกูล “ศรีจรูญ” ซึ่งมีสมาชิกอยู่ร่วมคณะราษฎรถึง ๔ คน^{๔๕} ท้ายที่สุดแล้ว ร้อยละ ๘๐ ของกรรมการอำนวยการทั้งหมดจึงเป็นผู้ก่อการ ทำให้ยิ่งตอกย้ำแนวคิดเรื่องกองหน้า แม้ว่าจะเอาพระยานิติศาสตร์ฯ มานั่งเก้าอี้ผู้นำก็ตาม^{๔๖} ขณะเดียวกัน ข้อน่าสงสัยอีกประการคือ ไม่ปรากฏชื่อบุคคลสำคัญอย่างหลวงประดิษฐฯ ซึ่งอาจสันนิษฐานว่า เขาต้องเปลี่ยนไปจับงานด้านอื่น ณ กลางเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ กระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับถาวรที่หลวงประดิษฐฯ ร่วมขับเคลื่อนยังคงไม่เข้าที่ และหลังกระบวนการดังกล่าวแล้วเสร็จปลายเดือนพฤศจิกายน เขาก็ต้องออกแบบนโยบายเศรษฐกิจแห่งชาติด้วยเหตุนี้ หลวงประดิษฐฯ จึงอาจตั้งใจให้คนอื่นเป็นกรรมการอำนวยการสมาคมคณะราษฎร โดยที่ตนไม่ต้องคอยรับผิดชอบเอง

หลังรับการแต่งตั้ง กรรมการอำนวยการทั้ง ๑๕ นายมาประชุมกัน ณ พระราชอุทยานสราญรมย์เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เพื่อหารือเรื่องขั้นตอนการรับสมาชิก ทางสมาคมได้ใบสมัครแล้วกว่าหมื่นฉบับ โดยกรรมการอำนวยการมีแผนที่จะแบ่งประเภทผู้สมัคร แล้วค่อยนำชื่อไปลงทะเบียณตาม

๓๔ “คณะกรรมการเมือง” หลังการปฏิวัติสยาม

ข้อบังคับ^{๔๗} ต่อมาอีก ๒ วัน การประชุมใหญ่ครั้งแรกของสมาคมจึงมีขึ้นที่ โรงเรียนกฎหมาย ซึ่งพอจู่ผู้ร่วมประชุม ๑๒๔ คน^{๔๘} พระยานิติศาสตร์ฯ แกลง เปิด เพื่อชี้แจงว่า “การที่ตั้งสมาคมนี้ขึ้นก็เพื่อช่วยกันออกความคิดให้รัฐบาลเดินตามจุดประสงค์เท่านั้น หากใครเป็นผู้จะลงมือกระทำการใดๆ ตามที่มีคนเข้าใจกันนั้นไม่” สำหรับวาระที่ต้องพิจารณา สภากรรมการรับรองญัตติที่ให้ยกพระยาพหลฯ ขึ้นเป็นกรรมการกิตติมศักดิ์ พร้อมเสนอบุคคลอื่นเพิ่มเติมอีก ๑๗ คน อาทิ พระยามโนฯ พระยาทรงฯ หลวงพิบูลฯ หลวงประดิษฐ์ฯ พระยาศรีวิสารวาจา หม่อมหลวงอุดม สนิทวงศ์ ทวี บุญยกฤต เป็นต้น ถัดจากนั้น ที่ประชุมจึงพูดคุยถึงการอุ้มชูกรรมกร ก่อนถกกันเรื่องแนวทางตั้งอนุกรรมการสาขาตามจังหวัดต่างๆ โดยพระยานิติศาสตร์ฯ ขอให้ผู้ร่วมประชุมช่วยนึกชื่อเพื่อนฝูงผู้มีอิทธิพลนอกพระนคร จนสุดท้ายก็ได้รายชื่อครอบคลุมเกือบทุกจังหวัดสำหรับดำเนินการต่อ^{๔๙}

ตลอดเดือนแรกๆ สภากรรมการของสมาคมคณะราษฎรพบปะกันค่อนข้างสม่ำเสมอ คือ จัดประชุมเดือนละ ๒-๓ วัน และกินเวลาเฉลี่ยหนึ่งชั่วโมง^{๕๐} ซึ่งนี่ถือเป็นเรื่องใหญ่เมื่อพิจารณาข้อเท็จจริงที่ว่า มีกรรมการทั้งหมดถึง ๑๔๐ คน พอผ่านไปสักกระยะ จำนวนผู้เข้าประชุมจึงเริ่มลดลง อย่างไรก็ตามการประชุมเมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ มีกรรมการมาร่วมเพียง ๘๙ คน^{๕๑} แต่ถึงกระนั้น สมาคมคณะราษฎรจะยังยึดรูปแบบการบริหารงานที่มีสภากรรมการเป็นแกนกลางต่อไป อนึ่ง ควรเสริมด้วยว่า หลังเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระยามโนฯ ได้รั้งตำแหน่งประธานสภากรรมการตามคำเชิญของสมาคมที่มีพระยานิติศาสตร์ฯ ผลักดัน^{๕๒} จึงเท่ากับว่า ผู้ที่อยู่ ณ จุดยอดสุดขององค์กรก็คือพระยามโนฯ แต่ถึงอย่างไรเสีย เขาจะไม่ได้มานำการประชุมสภากรรมการสม่ำเสมอ เพราะติดพันภารกิจ หลายต่อหลายครั้ง ที่ประชุมจึงมีพระยานิติศาสตร์ฯ หรือผู้อื่นเป็นประธานแทน

โดยทั่วไป โครงการของสมาคมคณะราษฎรจะตั้งต้นจากการเสนอ
 ญัตติเข้าสู่ที่ประชุมสภากรรมการเป็นอันดับแรก สภากรรมการมีอำนาจพิจารณา
 และตัดสินใจว่าจะอะไรคือภารกิจที่ควรดำเนินการ แล้วจึงแต่งตั้งอนุกรรมการขึ้นมา
 รับผิดชอบภารกิจดังกล่าว อนุกรรมการแต่ละชุดมักประกอบด้วยสมาชิกสมาคม
 หลายระดับ พร้อมประชาชนซึ่งเป็นบุคคลผู้มีชื่อเสียงไม่มากนักน้อย พวกเขาจะเริ่ม
 ด้วยการทำแผนงานมาเสนอสภากรรมการ เพื่อขออนุมัติ ก่อนเอาแผนงานนั้นไป
 ปฏิบัติให้เกิดผล ทั้งนี้ ระหว่างปลายเดือนสิงหาคม ถึงต้นเดือนธันวาคม พ.ศ.
 ๒๔๗๕ เราสามารถแบ่งโครงการที่อยู่ในมือของสมาคมคณะราษฎรได้เป็น ๓ กลุ่ม
 คือ โครงการรับสมัครสมาชิกใหม่ โครงการเปิดสาขาสมาคมในต่างจังหวัด และ
 โครงการจัดกิจกรรมย่อยทั้งหลาย เช่น งานสร้างห้องสโมสร งานหนังสือพิมพ์
 ของสมาคม งานทอดกฐิน งานฉลองสำนักงานใหญ่ ฯลฯ โครงการเหล่านี้มีการตั้ง
 อนุกรรมการมาบริหารจัดการโดยตรง และส่วนใหญ่จะให้สภากรรมการข้องเกี่ยว
 เมื่อต้องพิจารณาเรื่องสำคัญๆ หรือเรื่องที่ผูกพันสมาคมในระยะยาว ยกตัวอย่าง
 สั้นเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ มีผู้เสนอให้พัฒนาห้องสโมสรของสมาคมที่
 พระราชอุทยานสราญรมย์ เพื่อส่งเสริมมิตรภาพในหมู่สมาชิก สภากรรมการลง
 มติเห็นชอบ ก่อนตั้งอนุกรรมการสำหรับเดินเรื่อง โดยมี พระยามโหสถศรีพิพัฒน์
 เป็นประธาน พร้อมสมาชิกผู้เป็นที่รู้จักอย่าง พระยามานวราชเสวี พระพินิจจนคดี
 หลวงนิเทศกลกิจ และ หลวงรณสีทธิพิชัย พอเดือนพฤศจิกายน สมาคมก็
 เปิดตัวห้องสโมสรที่ให้บริการตั้งแต่โต๊ะบิลเลียด จนถึงกระดานหมากรุก^{๕๓} หรือ
 อีกโครงการที่ผู้คนจับตามองว่า คือการออกหนังสือพิมพ์ประจำสมาคม ซึ่ง
 รูปแบบการดำเนินงานก็ยังคงเป็นไปตามลักษณะเดิม เริ่มต้น ณ วันที่ ๑๑ ตุลาคม
 พ.ศ. ๒๔๗๕ นายเรือเอก ชลิต กุลกำรินทร์ เสนอญัตติต่อสภากรรมการว่า สมาคม
 คณะราษฎรควรผลิตสิ่งพิมพ์รายเดือน หลังจากนั้น สภากรรมการจึงได้อนุมัติ
 และตั้งอนุกรรมการชุดใหญ่อันประกอบไปด้วยสมาชิกจากหนังสือพิมพ์ต่างๆ
 ถึง ๑๔ ฉบับ อาทิ ไทยเชชม ศรีกรุง สยามราษฎร์ ประชาชาติ หลักเมือง

๓๖ “คณะกรรมการเมือง” หลังการปฏิวัติสยาม

สจจ๋ หงิงไทย อิสสระ ฯลฯ สุดท้าย ก็เกิดเป็นหนังสือพิมพ์รายวันชื่อ *เฉลิมรัฐธรรมนูญ* โดยวางแผงครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ทั้งนี้ น่าสนใจว่า อนุกรรมการยังยึดหลักสำหรับหนังสือพิมพ์ว่า “ข้อที่งดได้โดยเด็ดขาดคือการกล่าวขวัญถึงวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ในเรื่องซึ่งจะเป็นการพื้นฝอยหอยหาคะเข็บ”^{๕๔}

นอกเหนือจากกฎข้อบังคับ โครงสร้าง และการบริหารงานแล้ว อีกประเด็นสำคัญที่สมควรคำนึงถึงย่อมหนีไม่พ้นเรื่องเงินทุนของสมาคมคณะราษฎร สภากรรมการหันมาเอาใจใส่กับรายรับตั้งแต่กลางเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นอย่างช้า และได้ให้อำนาจอนุกรรมการเฉพาะกิจไปศึกษาหาแนวทางระดมทุนเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของสมาคมในระยะยาว โดยพระยานิติศาสตร์ฯ รับหน้าที่เป็นประธานอนุกรรมการด้วยตนเอง ขณะที่สมาชิกคนอื่นๆ มี อาทิ พระสารสาสน์ประพันธ์ พระยาอภัยรณฤทธิ์ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เทียนเที่ยง วรรณสูต ฯลฯ^{๕๕} ณ เวลาดังกล่าวดูเหมือนว่า สมาคมคณะราษฎรจะมีแหล่งรายได้แค่เพียงแหล่งเดียวเท่านั้น คือ ผลกำไรจากการจำหน่ายหนังสือ *คำอธิบายหลักธรรมนูญสยามเปรียบเทียบกับกฎหมายรัฐธรรมนูญอังกฤษ* ที่พระยานิติศาสตร์ฯ มอบให้สมาคมเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์^{๕๖} ด้วยเหตุนี้ หลังมีอนุกรรมการพิจารณาเรื่องการเงิน ผู้สื่อข่าวบางสำนักจึงเกิดความสงสัย อย่างหนังสือพิมพ์ *สยามหนุ่ม* ฉบับวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ลงบทความชื่อ “สมาคมคณะราษฎร ใช้เงินงบประมาณรายใด?” เพื่อไต่ถามว่า ทำไมสมาคมถึงอยู่ได้ ทั้งที่ไม่เก็บเงินบำรุงจากสมาชิก แถมต้องแบกรับค่าใช้จ่ายหลายรายการ นอกจากนี้ ช่วงท้ายๆ บทความยังเสียดสีทำนองว่า รัฐบาล “คณะธิปไตย” ขอบเอาเงินหลวงไป อุ้มชูคณะกรรมการเมืองของตนเอง เจกเช่น “คณะฟาสซิสต์อิตาลี” “คณะคอมมิวนิสต์รัสเซีย” และ “สมาคมก๊กมินต๋อง” ของจีน^{๕๗}

หลังการปรึกษาหารือ อนุกรรมการที่ตั้งขึ้นได้ทำข้อเสนอมายื่นสภากรรมการในวันที่ ๒๗ กันยายน โดยทางเลือกจะเน้นกิจกรรมกึ่งพาณิชย์เป็น

สำคัญ เช่น จัดงานรื่นเริง ออกสลาก ขายเหรียญที่ระลึก ฯลฯ^{๕๘} อย่างไรก็ตาม สภากรรมการกลับไม่สามารถหาข้อสรุปที่ลงตัวได้ในเวลาอันสั้น และต้องเก็บเรื่องการระดมทุนมาหารือต่อราว ๓-๔ รอบ จนประมาณปลายเดือนตุลาคม เมื่อมีการตกลงเรียกค่าบำรุงสมาคมจากเหล่าสมาชิก สภากรรมการจึงดูวางใจระดับหนึ่ง และไม่ได้พูดคุยอะไรเกี่ยวกับการหารายได้อย่างจริงจังอีก^{๕๙} ขณะเดียวกัน ข้อเสนออื่นๆ ที่มีผู้หยิบยกขึ้นในที่ประชุมก็ถูกนำไปปฏิบัติบ้าง สภากรรมการสั่งให้ผลิตเหรียญที่ระลึกสำหรับการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ด้านหนึ่งเป็นรูปรัชกาลที่ ๗ พระราชทานรัฐธรรมนูญ ส่วนอีกด้านเป็นรูปตราสมาคมตัวเหรียญทำจากเงิน และจำหน่ายอันละ ๕๐ สตางค์ ณ งานถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้าในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ตามรายงานข่าวคือ มีคนสนใจซื้อเหรียญดังกล่าวตลอดวัน^{๖๐} ต่อมา ทางสมาคมยังเปิดตัวโครงการแสดงละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่อง “เสียดสละ” เพื่อหาทุนจากบัตรเข้าชม และเงินบริจาค ทั้งนี้ ปรากฏว่า แต่ไม่ก็ส์ปดาหึให้หลัง ก็มีพ่อค้าชาวจีนมอบเงินสนับสนุนถึง ๓,๐๐๐ บาทแล้ว^{๖๑} ท้ายที่สุด สมาคมคณะราษฎรจึงค่อยๆ มีทุนรอนเป็นชั้นเป็นอัน จนช่วยให้สถานะการเงินค่อยๆ ปรับตัวดีขึ้นนับตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยจุดที่น่าสนใจที่สุดคือ สมาคมฝากเงินทั้งหมดไว้กับธนาคารสยามกัมมาจล และมีการแยกบัญชีระหว่างเงินสำหรับกิจการทั่วไปกับเงินที่เตรียมไว้ใช้จ่ายในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรที่ใกล้จะมาถึง^{๖๒} ดังนั้น ย่อมเท่ากับว่า ผู้บริหารสมาคมได้วางแผนไปไกลถึงขั้นช่วยคนของตนหาเสียงเลือกตั้งแล้ว แถมกำลังพยายามระดมทุนเพื่อการนี้ตั้งแต่ก่อนเสร็จกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรด้วยซ้ำ นอกจากนี้ หลังขยายเครือข่ายสู่ต่างจังหวัด สาขาสมาคมบางแห่งยังริเริ่มระดมทุนเอง โดยไม่รอคำสั่งจากสภากรรมการ วิธีที่ได้รับความนิยมเห็นจะเป็นการจัดงานรื่นเริง ซึ่งต้องมีการเรียโรคหบติห้องถื่น การเก็บค่าเช่างาน การขายอาหาร ตลอดจนการออกร้านค้า ยกตัวอย่าง สาขาสมาคมคณะราษฎรประจำจังหวัดปราจีนบุรีได้รับเงินจากการแสดงละครที่ตนเป็น

เจ้าภาพกว่า ๒,๖๐๐ บาท^{๖๓} ขณะที่สภาสมาคมคณะราษฎรประจำจังหวัดชลบุรี ก็จัดงานฉลองต่อเนื่องยาว ๔ วัน ระหว่างวันที่ ๑๑-๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๕ และสามารถทำกำไรรวมนับพัน^{๖๔} อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏข้อมูลว่า เงินเหล่านี้ จำต้องถูกหักเข้าส่วนกลางบ้างหรือไม่ และเกี่ยวพันกับแผนส่งคนลงสมัครรับเลือกตั้งในแต่ละท้องที่ประการใด

การขยายตัว (กลางพายุที่ตึงเคঁา)

ณ ช่วงแรก สมาชิกสมาคมคณะราษฎรทวีจำนวนแบบก้าวกระโดด ก่อนที่อัตราขยายตัวจะปรับลดเมื่อเวลาล่วงเลยไป นับตั้งแต่เริ่มเปิดรับสมาชิก ตอนเช้าวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงการประชุมใหญ่ครั้งแรกในวันที่ ๓๐ สิงหาคม ได้มีประชาชนสมัครเข้าร่วมสมาคมกว่าหมื่นคน ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ พ่อค้า นักศึกษา หรือกระทั่งกรรมกร^{๖๕} หนังสือพิมพ์บางฉบับรายงานด้วยว่า ในหมู่ผู้สมัคร มีผู้ถือใบบรรดาศักดิ์พระยา ๒๓ คน พระ ๖๕ คน หลวง ๓๗๖ คน และขุนอีก ๓๒๘ คน^{๖๖} สภากรรมการยอมอนุโลมให้ผู้สมัครเหล่านี้เป็นสมาชิก ได้เลยทันที แม้ขาดคำรับรองตามข้อบังคับของสมาคมก็ตาม^{๖๗} ต่อมา ตลอดครึ่งแรกของเดือนกันยายน มีผู้ยื่นใบสมัครเพิ่มเกือบ ๗๕๐ ฉบับ โดยเป็นสตรี ๓๗ ราย^{๖๘} ขณะที่ระหว่างวันที่ ๒๗ กันยายน ถึง ๔ ตุลาคม ยอดตัวเลขจะตกงเล็กลง คืออยู่ที่ ๖๗๘ คน^{๖๙} จนท้ายสุด จากเดือนตุลาคมเรื่อยมาจบต้นเดือนพฤศจิกายน สภากรรมการได้ขึ้นทะเบียนสมาชิกใหม่อีก ๒,๑๖๙ คน^{๗๐} ดังนั้น ย่อมสรุปว่า พอเริ่มเข้าสู่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕ หรือเมื่อสมาคมคณะราษฎรเปิดตัวได้ ๔ เดือนเศษ สมาชิกของสมาคมก็มีประมาณ ๑๔,๐๐๐ คนแล้ว ซึ่งถือเป็นจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะถ้าตระหนักว่า ทางสมาคมยังไม่มีเครือข่ายที่เข้มแข็งเป็นปีกแผ่นนอกเขตพระนคร ทำให้ผู้สมัครสมาชิกระยะนี้จำกัต้องอยู่แต่ ส่วนกลางของประเทศเป็นหลัก